

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 4, Sayı 8, Mart 2017, ss. 119-131.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 4, Issue 8, March 2017, pp. 119-131.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2017.56

ÖTEKİNİN BAKIŞIYLA ŞEHR-İ İSTANBUL BÎ-MİSL Ü BEHA MIDIR? Is the City of Istanbul of Incomparable Beauty from the Perspective of Others?

Nebi ÇELİK*

*Bu şehir-i Sitanbul ki bi-misl ü behâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır
Nedîm*

Özet: Seyahatnameler buldukları zaman diliminin tarihine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine, ekonomisine ve de en önemlisi coğrafyasına dair verdiği bilgiler açısından önemlidir. Henüz teknolojinin gelişmediği, imkânların dar ve kısıtlı olduğu dönemlerde bilim ve kültür hazinesi olup bu durumu günümüze aktarması açısından da son derece kıymetli eserlerdir. Anadolu, bulunduğu konumun uygunluğu, coğrafi şartlarının elverişliliği ve muhtelif birçok imkân nispetinde seyyahların ilgisini çekmiş ve birçok gezginin uğrak noktası olmuştur. Özellikle 1453 İstanbul'un fethiyle imparatorluk sınırları genişlemiş ve bu durum seyyahların Anadolu'ya rağbetini artırmış hem imparatorluğu tanımak maksadı hem de birçok muhtelif sebeple Anadolu coğrafyasının birçok şehri gezmişlerdir. Bunlar arasında Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan Edirne, Bursa, İstanbul gibi şehirlerin yanında İznik, İzmir gibi şehirler de gezginlerin durağı olmuştur. Bu çalışmada birçok büyük devlete başkentlik yapmış, adına birçok methiyeler, şiirler dizilmiş ve hâlen de dizilmekte olan İstanbul, diğer adlarıyla Konstantinopolis ve İslambol seyyahların gözünden incelenmeye çalışılmıştır. Bu durumu incelerken İstanbul'un güzelliklerinin yanında seyyahların karşılaştığı olumsuz durumlar da incelemeye dâhil edilerek İstanbul'un görünür yüzünün yanında görünmeyen yüzü de gözler önüne serilip seyyahların bakış açısı ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu çalışmada kaynak olarak 11 seyahatnameden istifade edilmiştir. Bu seyahatnamelerin isimleri şunlardır: Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, Michael Heberer von Bretten, *Osmanlıda Bir Köle*, Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, Joseph De Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, Salomon Schweiggeri, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*; Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Seyahatname, Anadolu, Seyyah, Coğrafya

Abstract: The *Seyahatnames* (Travel Books) are of importance from the aspect of the timeframe in which they are found, the history, culture, traditions and customs, economy and most importantly, the information given about the geography. They are also works that have extreme value from the aspect of transferring this situation to the present-day through the treasury of science and culture in periods where possibilities were scant and limited and technology had still not developed. The suitability of the location in which Anatolia is found, the favorability of the geographical conditions and the proportion of many diverse opportunities, drew the interest of travelers and was a much-frequented point for many travelers. Especially, with the conquest of İstanbul in 1453, the boundaries of the empire expanded a lot and this situation increased the popularity of Anatolia even more by travelers and they toured many cities in the Anatolian geography, both with the intention of becoming acquainted with the empire and for many diverse reasons. Among these, besides the cities, such as Edirne, Bursa and İstanbul, which served as the capital city of the Ottoman State, many cities, such as İznik and İzmir, were the stopping places of travelers. In our study, we will attempt to examine carefully İstanbul, with its other names of Constantinople and İslambol, from the perspective of travelers, which no doubt has served as the capital city of many large states and that has had many laudatory poems and poems composed and that are still being composed on its behalf. We will attempt to set forth the perspective of travelers and while examining carefully this situation, by also including in our study the negative situations confronted by travelers besides the beauties of İstanbul, along with the visible faces of İstanbul we will also bring to light the invisible faces of İstanbul. In our study, we benefited from 11 travel books that we selected as the

* (Arş. Gör.), Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, e-mail: nebicelik2@gmail.com

main resources. In this article, the travel books, which were written between the fifteenth to seventeenth centuries and which are titled *Stephan Gerlach, Türkiye Günlüğü* (Diary of Turkey); *Michael Heberer von Bretten, Osmanlıda Bir Köle* (A Slave in the Ottomans), *Brettenli Michael Heberer'in Anıları* (The Recollections of Michael Heberer von Bretten); *Jean Thevenot, Thevenot Seyahatnamesi* (The Thévenot Travel Book); *Joseph De Tournafort, Tournafort Seyahatnamesi* (The Tournafort Travel Book); *Jean-Baptiste Tavernier, Tavernier Seyahatnamesi* (The Tavernier Travel Book); *Salomon Schweiggeri, Sultanlar Kentine Yolculuk* (Journey to the City of Sultans); *Philippe du Fresne-Canaye, Fresne-Canaye Seyahatnamesi* (Fresne-Canaye Travel Book); *Reinhold Lubenau, Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde* (The Reinhold Lubenau Travel Book in the Ottoman Country); *Nicolas de Nicolay, Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda* (In the Empire of Suleyman the Magnificent); *Jean Chardin, Chardin Seyahatnamesi* (The Chardin Travel Book), *İstanbul, Osmanlı Toprakları* (Ottoman Lands), *Gürcistan* (Georgia), *Ermenistan* (Armenia), *İran* (Iran); *Ali Ufki Bey, Ali Ufki Bey and Topkapı Sarayı'nda Yaşam: Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları* (Life in the Topkapı Palace: The Recollections of Albertus Bobovius or Santuri Ali Ufki Bey).

Key Words: İstanbul, Travel Book, Anatolia, Traveler, Geography

Giriş

İstanbul üç tarafı denizlerle çevrili, birçok doğal güzelliğe sahip, Avrupa ile Asya'yı birleştiren bir yarımada şehridir. Birçok devletin ve Türklerin fethetmek için mücadele ettiği bu şehir, konumu ve doğal güzellikleri açısından birçok seyyahın ilgisini çekmiş ve seyahatnamelere konu olmuştur.

Hiç şüphesiz devletlerin dinleri, yaşayışları ve kültürleri şehirleri bayındır hâle getirmede önemli rol oynamaktadır. Bir dinin, inanışın insana sunmuş olduğu estetik karakter, sanat eserlerine pek ziyade yansımıştır. Nitekim Mekke ve Kudüs nasıl bugün Müslümanlar için kıymeti haiz şehirler ise bu bağlamda Osmanlı Devleti'nden önce İstanbul'un Hristiyanların başkenti olması da seyyahlar için aynı önem ve değere sahiptir. İstanbul'un, "Seyyahların bu kadar ilgisini çekmesinin sebebi ne olabilir?" sorusu sorulduğunda, alınan cevap İstanbul'un sadece doğal güzelliğinden dolayı seyyahların ilgisini çekmediği bunun yanında asırlarca Hristiyanlara başkentlik yapması ve geriye bırakılan birçok eser olduğudur.

İstanbul şehri farklı yüzyıllarda farklı isimlerle seyahatnamelere dâhil olmuştur. Osmanlı döneminde Konstantinopolis olarak adlandırılan şehir ismi, İstanbul'un fethiyle birlikte de muhtelif isimlerle anılır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Konstantiniyye", "Stanpolis", "Dersaadet", "Asitane", "Darülhilafe" ve "Makarr-ı Saltanat". Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ise İstanbul olarak kabul edilmiş ve günümüzde de bu isimle devam etmektedir; fakat İstanbul şehri seyahatnamelerde daha çok "Konstantinopolis" olarak ifade edilmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden bazıları ise İstanbul'un bir zamanlar Hristiyanların başkenti olması ve kendi inanışlarının getirdiği isimle anmak istemeleri olduğu düşünülmektedir.

İstanbul hakkında ayrıntılı ve itinalı bir gözlemede bulunan seyyahlar İstanbul'un doğal güzelliklerinin yanı sıra camileri, külliyesi, kervansarayları, köşkleri, sarayları, hisarları ve muhtelif semtlerini de seyahatnamelere mevzu etmiştir. Bu bağlamda seyahatnamelere her yönüyle mevzu olan İstanbul şehrini aşağıda belirli başlıklar altında ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

1. İstanbul Şehrinin Konumu ve Tasviri

Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!

Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer. (Yahya Kemal Beyatlı)

İstanbul, kültürel ve tarihsel güzelliğinin yanında doğal güzelliği ile de kendisinden söz ettirmiş ve birçok seyyahın ilgisini çekerek seyahatnamelere konu olmuştur. Bu durumu Thevenot, Seyahatnamesinde geçen şu ifadeler ile izah eder:

"İstanbul'u gören herkes bu kentin dünyanın en güzel konumuna sahip olduğu konusunda hemfikiridir; sanki doğa bu kenti tüm yeryüzüne hâkim olup onu yönetmek üzere yaratmıştır. Kentin sağ tarafında Akdeniz veya Marmara denizi vardır ve oradan kolayca Asya, Mısır ve Afrika'ya gidilir

bu diyarların tüm malları bu yoldan şehre gelir, sol tarafında Karadeniz gölü vardır; buralara pek çok ırmak dökülür ve çok sayıda komşu halk yaşar. Doğa, insan eli hiç değmeden dünyanın en güzel limanını (Haliç) yaratmıştır.”¹

2. Semtler

2.1. At Meydanı

Çok geniş bir meydana sahip olan Hipodrom / At Meydanı tarih boyunca birçok organizasyona ev sahipliği yapar. İlk dönem vahşi hayvan gösterisi ve muhtelif eğlencelerin yapıldığı bu meydana zamanla at yarışları yapılmış ve At Meydanı olarak da anılmıştır. Bu durumu Thevenot seyahatnamesinde şu sözlerle ifade eder:

“(…) Eski hipodrom ise eskiden sahip olduğu boyutlarda durmaktadır. Burası boyu eninden uzun çok büyük bir meydana; hipodrom denmesinin nedeni yarış atlarına burada talim yaptırılmasıdır; Türkler hâlâ her gün atlarını burada çalıştırır ve buraya da At Meydanı derler. Bu meydanın ortasında oldukça sağlam durumda bir dikilitaş bulunur, üzerinde hiyeroglif harfleriyle yazılmış yazılar vardır ve oradan birkaç adım ileride üst üste konmuş taşlardan oluşan, hiçbir harç kullanılmamış, epey yüksek bir sütun görünür. Biraz daha uzakta, meydanın ucuna doğru birbirlerine sarılmış üç tunç yilandan oluşan bir sütun vardır.”²

2.2. Büyükdere

İstanbul’un Boğaz kıyısında yer alan Büyükdere tarih boyunca doğal güzelliği ile ön plana çıkmış özellikle yaz aylarında eğlence ve seyir merkezi hâline gelmiştir. Etnik nüfusun büyük çoğunluğunu yabancıların oluşturduğu bu semt daha çok diplomatlar tarafından mesken tutulmuş ve seyir merkezi hâline gelmiştir. Bu durumu Gautier Seyahatnamesinde istatistiki bilgilerin yanında doğal güzelliklerden de bahsederek ifade eder:

“Tarabya’nın taraçasından görülen Büyükdere, dünyanın en zarif, en iç açıcı köylerinden biri. Deniz burada içe doğru bir girinti çizerek suların gevşek kıvrımlarla çarpıp öldüğü bir kavis yapar; aralarında Rus elçiliğinin yazlık sarayı görülen şık evler deniz kıyısında... İstanbul’un zengin tüccarlarının evleri buradadır. Güneş battıktan sonra, güzel Ermeni ve Rum madamları plajda gezintiye çıkar.”³

2.3. Eyüp

Eyüp semti eski dönemlerde yeşil görünümlü doğal güzelliği ile ön plana çıkar. İstanbul’un fethi ile birlikte Eyüp Sultan türbesinin yaptırılması bölgenin gelişmeye başlamasına vesile olur. Bununla birlikte bölgeye yapılan medreseler, külliyeler, imarethane ve aşhanelerin inşası Eyüp semtinin büyümesini sağlar. Olivier, seyahatnamesinde Eyüp semtinin cami ve külliyesinin yanında sokaklarından da şu sözlerle bahseder:

“Limandan çıkıp, İstanbul’u arkada bıraktınız mı, sol tarafta Eyüp köyü görünür. Valide Sultan bu köyde bir cami ile ölümünden sonra istirahatini için bir makber inşa ettirmiştir... Bu meydana sonra, çıplak ve ekilmemiş iki yamacın arasında bulunan münbit bir vadiye girilir. Vadinin ortasından akan derenün denize döküldüğü yer geniş, derin ve sakindir. Vadide ilerledikçe dere daralmaya başlar, derenin iki tarafı ineklerin bütün sene yayıldığı tabii bir çayır ve mera hâlinindedir. Böyle biraz daha gittikten sonra, derenin sol tarafında “Büyük İmrahor”un köşküne gelinir.”⁴

2.4. Galata

Hep galat sözle geçürdi gününü âşık-ı zâr

Galata seyrine gitmiş meğer ağıâr ile yâr (Fennî)

Surlarla çevrili bir bölge olan Galata, tarih boyunca eğlencenin ve ticaretin merkezi olmuştur. Özellikle XII ve XIII. yüzyıllarda kolonicilikle ön plana çıkan bu kent, hem demografik yapısının etkisi hem de doğal güzelliğinden dolayı eğlence merkezi olmuştur.

¹ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2014, s. 43.

² Thevenot, *a.g.e.*, s. 51.

³ Theophile Gautier, *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, Profil Yay., İstanbul 2007, s. 312.

⁴ Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, Tifdruk Matbaası, İstanbul 1991, s. 85.

Birçok seyyahın seyahatnamesine mevzu olan ve Hristiyanların merkezi olan Galata semtinden Thevenot şu sözlerle bahseder:

“Galata İstanbul’un karşısına düşen oldukça büyük bir kenttir ve bir limanla İstanbul’dan ayrılmıştır. Frenklilerin ikametgâhı olan bu semtte çok sayıda Rum barınır. Burada Fransiskanların⁵ beş evi vardır ve kiliselerinin adı Meryem Ana Kilisesidir. Deniz kıyısında dünyadaki en güzel balıkxane bulunur. Balıkçıların tezgâhlarında öyle çok çeşitli balık vardır ki insan şaşırır. Bu balıkların hepsi de nefis, taze ve ucuzdur. Rumlar Galata’da birçok meyhane işletirler, bu nedenle buraya İstanbul’un ayaktakımı toplanır, sarhoş olduklarında son derece küstahlaşırlar ve onların yoluna çıkmak tehlikeli olabilir.”⁶

2.5. Karaköy

Karaköy semti tarih boyunca bir liman ve ticaret merkezi olma özelliğiyle ön plana çıkmış, bankaları ve iş hanları ile en eski ticaret merkezlerinden biri olmuştur. XIX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin finans merkezi hâline gelen Karaköy, en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bir ticaret merkezi olan Karaköy’ün bu yönü hakkında Bareilles, seyahatnamesinde şu ifadelerle yer vermektedir:

“Galata’yı İstanbul’a bağlayan köprüünün ucundaki Karaköy Meydanı’nın bir köşesinde borsa binası yükseliyor. Burası kesinlikle kentin en canlı yeri, meydanı sabah akşam dolduran kalabalık, kent ile banliyö arasında gidip gelen vapurların iskelelere boşalttığı insanlarla durmadan artıyor... Yayalar ve yük hayvanları, hamallar gibi sınırsız bir hareket özelliğine sahip, yerlerde sürünen uzun kalasları yüklenmiş eşekler ezilmemek için itişen kalabalığın içinde kendilerine yol açarlar.”⁷

2.6. Kasımpaşa

İstanbul şehrinin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kasımpaşa, tarih boyunca askerî ve lojistik bölge olarak ön plana çıkar. İstanbul’un fethinde Haliç’e indirilen gemiler bu semttten geçer. İstanbul’un fethiyle birlikte bayındır hâle getirilen bu semt askerî bölge olmasının yanında lüks evleriyle de daha bir zenginlik kazanır. Kasımpaşa semtinden bahseden Thevenot, daha çok semtin hangi mahiyette olduğundan şu sözlerle bahseder:

“... Ayrıca Türkler ordunun selameti ve her ihtiyaçları için büyük ayin alayları hâlinde buraya gelip Tanrı’ya dua ederler. Sonra büyücek bir köyü andıran Kasımpaşa’ya gelinir. Kadırgaların, mavnaların ve teknelerin yapıldığı tersane orada, deniz kıyısındadır. Kadırgaların üstleri kapalı olarak karaya çekilebileceği veya yenilerinin yapılabileceği yirmi altı göz (inşa tezgâhı) vardır. Oradan Galata’ya gelinir; Galata ile Kasımpaşa arasında onları birbirinden ayıran mezarlıklardan başka bir şey yoktur.”⁸

2.7. Pera

Galata semtinin devamı olan Pera semti, tarihî süreç içerisinde yabancı nüfusun özellikle Rum nüfusunun yoğun olduğu bölgedir. Bölgenin en önemli özelliklerinin başında birçok konsolosluğun burada olması gelmektedir, ayrıca Tanzimat’la birlikte Avrupa ülkelerinden birçok göç alan Pera semti, hem tarihî, hem ticari hem de ekonomik olarak büyük gelişme göstermiştir. Galata’nın bir nevi yansıması olan Pera semti, Thevenot’un şu ifadeleriyle ayrı bir önem arz eder:

“Galata’dan yokuş yukarı çıkılarak Pera’ya gidilir; Galata ile Pera’yı da birbirinden mezarlıklar ayırır... Padişahın sarayının karşısına düşen Pera çok daha yukarıda kaldığı için Topkapı Saray’ından daha yüksek bir yerde inşa edilmiş bu sarayın tüm limanı ve Sarayburnu’nu gören muhteşem manzarası var. Pera’nın evleri güzeldir ve bunlarda Rumların en hatırlılarından başka pek oturan yoktur... Galata, Pera ve Tophane’deki evler öyle uygun ölçülerde inşa edilmiş ki, kimisi yukarıda, kimisi daha aşağıda kalan bu yerler limanın ve denizin daha kolayca ve göze hoş gelecek biçimde seyredilebildiği bir amfiteatr oluştururlar.”⁹

⁵ 13. yüzyılda Assisili Aziz Francesco tarafından kurulan Hristiyan tarikatı.

⁶ Thevenot, *a.g.e.*, s. 59.

⁷ Bertrand Bareilles, *İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleri*, Güncel Yay., İstanbul 2003, s. 54.

⁸ Thevenot, *a.g.e.*, s. 49.

⁹ Thevenot, *a.g.e.*, s. 59-60.

2.8. Tophane

*Hele sekdirme sühanlerle bugün tavr-ı garîb
Falye virmiş gibi Tophâne 'de yâr ile rakîb (Fennî)*

Boğaz kıyısında olmasından dolayı, doğal güzelliği ile kendinden söz ettiren Tophane semti, tarih boyunca hem ekonomik hem de sanayi açısından ön planda olmuştur. Özellikle İstanbul'un fethi ile birlikte kurulan sanayi, bu bölgenin en eski sanayi bölgesi olması açısından önemlidir. Tophane semti hakkında kısa ifadelere yer veren Thevenot, Tophane tarihini şu sözlerle ifade eder: "*Pera'dan aşağıda Boğaz kıyısında ve Topkapı Sarayı'nın karşısında olan Tophane'ye ulaşmak için epey yokuş inilir. Burada bulunan Tophane küçük bir kasaba boyutlarındaki tüm semte de adını vermiştir.*"¹⁰

2.9. Üsküdar

*Kâbe toprağı diyu olsa bile nâm-âver
Üsküdar'dan daha yegdür bana rûy-ı dil-ber (Fennî)*

İstanbul'un yedi tepesinden birinde olup tepeleri çamlıklarla örtülü olan ve tarihî bir mahiyete sahip olan Üsküdar semti, tarih boyunca birçok özelliğe sahip olmuş ve bu özellikler içerisinde daha çok kervanların konaklaması için dinlenmeye dayalı bir mekân olmasıyla ön plana çıkmıştır. Üsküdar semtinden bahseden Thevenot, Üsküdar'ın doğal güzelliklerini ve mimari yapısını şu sözlerle anlatır: "*(...) Bir kayığa binip Türkçede İskodar (Üsküdar) denen Scudaret'ye gitmek gerekir; yol en az bir mil tutar. Topkapı Sarayı ile Üsküdar arasında kalan Kız Kulesi önünden geçilir. Oradan Üsküdar'a geçiliyor; burası Asya'da deniz kıyısında bulunan ve Sarayburnu'nun karşısına düşen bir köy; orada padişahın güzel bahçelerle çevrili güzel bir sarayı var...*"¹¹

3. Camiler

3.1. Bayezid Camii

Osmanlı klasik mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan Bayezid Camii, 1505 yılında Sultan I. Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Bayezid Camii günümüzde konum olarak İstanbul Üniversitesi, Bayezid Meydanı ve Kapalı Çarşı'nın tam ortasında bulunduğu için önem arz etmektedir. Seyahatnamesinde Bayezid Camii hakkında düşüncelerini ifade eden Gautier, bu caminin daha çok mimari yapısı üzerinde durarak, mahiyetini şu düşüncelerle ifade eder:

"Bayezid Camii'nin içinde Afrika'dan getirilmiş porfir ve kan taşından güzel sütunlar var; bu caminin yanındaki medresenin üzerinde durmadan uçşan güvercin sürüleri, San-Marco Meydanı'ndakiler kadar teklifsiz ve cana yakın. Yanında darı dolu torbalar olan bir ihtiyar Türk, kemerlerin altında oturarak bunları satar, satın alınan bir miskal kadar tutam serpilir, o zaman minarelerden, kubbelerden renkli kasırgalar hâlinde binlerce kumru ayaklarınız altında toplanır. Birkaç dakika sonra taşların üstünde tek bir darı kalmamış ve artık doymuş sürü, başka bir fırsatı beklemek için hava tünelerine dönerler."¹²

3.2. Fatih Camii

*Husûsâ Câmî'-i Sultân Muhammed
Ki olmuşdur mu'allâ vü mümeħhed (Hoca Sadeddin Efendi)*

İstanbul'un Fatih semtinde yer alan Fatih Camii, bulunduğu konum ve mevki olarak meydanın tam ortasında olması ve geçiş güzergâhında bulunması yönüyle seyahatnamelerde kendine yer edinmiştir.

"Fatih Sultan Mehmet Camii ve Türbesi üçüncü ve en yüksek tepedeydi. Biçim olarak bu cami Ayasofya'nın bir eşiydi. Yakınında din ya da ulus ayrımı gözetmeksizin tüm yolcuların üç günlüğüne

¹⁰ Thevenot, *a.g.e.*, s. 60.

¹¹ Thevenot, *a.g.e.*, s. 60.

¹² Gautier, *a.g.e.*, s. 250.

ücretsiz yiyecek ve yatacak yer bulabildikleri kubbeli yüz oda vardı. Ayrıca fakirler için 150 imaret bulunuyordu. Bunlar adam başına günde birkaç akçe dağıtır ve ayrıca ücretsiz yemek verirdi. Cami çevresinde, muhtaçlara yardım kompleksi içinde bir akıl hastanesi, ücretsiz ilaç dağıtan bir hastane, öğrenciler için okullar, yurtlar ve hamamlar vardı.”¹³

3.3. Ortaköy Camii

Ortaköy Camii konumu itibarıyla İstanbul Boğazı'nın kıyısında olması açısından önem arz etmektedir. Cami, 1853 yılında Sultan Abdülmecit tarafından inşa ettirilir. Ortaköy Camii, mimari açıdan Neo-Barok tarzı camilerdendir. Mihrabın yapımında mozaik ve mermer kullanılan Cami, günümüzde Büyük Mecidiye Camii adıyla da anılmaktadır. Ortaköy Camii'nin konumundan bahseden Bareilles, Cami'nin silüetinin hangi tarza yakın olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Ortaköy büyük karma bir köy görünümünü korumuştur; nüfus genel olarak Yahudilerden ve Ermenilerden oluşur, bir miktar Rum ve Türk de yaşar. Bu semt denizin kıyısında yapılmış beyaz camisiyle çok uzaklardan seçilir ve caminin Neo-Bizans mimarisinin güzelliği sulara yansır... Bahçeler, mozaik biçimi taşlarla döşenmiş ve kenarlarında iç ağaçlarının dizildiği yollarını korumuşlardır.”¹⁴

3.4. Sultanahmet Camii (Yeni Cami)

İstanbul'un Eminönü ilçesinde yer alan Sultanahmet Camii, I. Ahmet zamanında 1609-1616 yılları arasında inşa edilir. Külliye benzerlerinden farklı olarak İstanbul'daki en büyük külliyelerin başında gelir, külliye içerisinde mevcut olan hünkâr kasrı, sıbyan mektebi, hamam, darüşşifa, dükkânlar önem arz eder, ayrıca yapısında kullanılan mavi çinilerden dolayı “Mavi Cami” adını alan bu eser Osmanlı klasik mimari anlayışının son örnekleri arasında olması açısından da kıymeti haizdir. Sultanahmet Camii'ne seyahatnamesinde geniş yer veren Thevenot, Cami'nin çevresindeki yapıları ve önemini şu ifadelerle anlatır:

“(…) Bu Cami'nin çok güzel bir medresesi var. Sultan Ahmet'in inşa ettirdiği Yeni Cami İstanbul'un en güzel ve muhteşem camilerinden biridir. İçeriye büyük bir avludan geçilerek girilir, sonra karşınıza bir revnak gelir, buradaki galerinin üstü boyuna dokuz, enine ise altı kurşun kubbe ile örtülüdür. Burası çok büyük bir camidir, kubbesi çok güzeldir; içinde bir dolu kandil ve cam küreler içinde zarif nesnelere sahiptir... Bu caminin arkasında Sultan Ahmet ile çocuklarının defnedildiği bir türbe vardır; sandukaların üstünde kocaman bir çavuş külâhi ve her birinin yanında kocaman bir mum bulunur, her an ruhlarına Fatiha okuyan bir kişi hiç eksik olmaz. Bu caminin cümle kapısı At Meydanı'na açılır.”¹⁵

3.5. Süleymaniye

Yanar encüm hisâbınca kanâdil
Felekvâr içi pür-şem' ü meşâ'il (Latîfi)

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılan bu Cami, hem geçmişte seyyah ve gezginlerin, hem de günümüzde turistlerin ilgisini çeken bir mekân olmuştur. Süleymaniye Camii, Osmanlı mimarisinin estetik dokusunu en güzel şekilde yansıtan Camilerin başında gelmektedir. Süleymaniye Camii'nin ihtişamından bahseden Thevenot, bu caminin Ayasofya mimari yapısına benzediğini şu sözlerle vurgular:

“Ayasofya modellik yaptığı için, Süleymaniye'nin de ona epey benzediğini söyleyebilirim. Burası, içi kandillerle dolu büyük bir cami; ucunda türbede bu caminin banisi olan Sultan Süleyman'ın na'sının bulunduğu sanduka yer alıyor. Sandukanın bir ucunda üzerine değerli taşlarla süslenmiş iki tuğ takılı bir sarık var; etrafında ise mumlar ve kandiller yakılmış ve alınıp götürülmemesi için duvara zincirle bağlanmış birçok Mushaf görülüyor, ölünün ruhuna Fatiha okunsun diye konmuşlar.”¹⁶

¹³ Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, YKY, İstanbul 2015, s. 21.

¹⁴ Bertrand Bareilles, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleri*, Güncel Yay., İstanbul 2003, s. 133.

¹⁵ Thevenot, *a.g.e.*, s. 50-1.

¹⁶ Thevenot, *a.g.e.*, s. 50.

4. Saraylar

4.1. Beylerbeyi Sarayı

*Hased ol rinde ki mey nûş ide kane kane
O şeh-i hüsn ile Beylerbeyi'de mîrâne* (Fennî)

Beylerbeyi Sarayı, İstanbul Boğaz'ının üzerinde bulunup, Boğaz'ın güzelliğine farklı bir renk katar. Sultan Abdülaziz zamanında inşa edilen saray, benzerlerinden farklı bir mahiyet göstermiş, amaç olarak yabancı devlet adamlarının ağırlanması için yaptırılmıştır. İçerisinde bulunan birçok eşyanın günümüze kadar korunmuş olması Beylerbeyi Sarayı'nın hâlen önemli bir turistik mekân olma özelliğini korumaktadır. Beylerbeyi Sarayı'nın ihtişamını ve mimari yapısını anlatan Gautier, eserinde aynı zamanda bir gezinti yeri olan bölgeyi şu sözlerle anlatmaktadır: "(...) Arabesklerle kaplı, altın harflerle süslü, ileriye doğru uzanmış büyük damlı, üstlerinde hilal bulunan küçük kubbeli beyaz mermerden zarif bir çeşme, zengin bir yeşil fon üstünde denizden görülür, burası; Osmanlıların en sevdikleri gezinti yerlerinden biridir."¹⁷

4.2. Tekfur Sarayı

İstanbul'un Fatih ilçesi sınırlarında yer alan ve Bizans mimarisinin örneklerinden olan Tekfur Sarayı hakkında geniş bilgiler yoktur; bilinen en önemli özelliği Bizans saraylarından günümüze kalan tek saray olmasıdır. Tekfur Sarayı'nın hangi amaçla yapıldığını anlatan Millingen, bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

"Konstantinopolis'i koruyan surların Theodosius sonrasında yapılan bölümü, Porphyrogenetos Sarayı'nın (Tekfur Sarayı) avlusundan Ayvansaray'daki Haliç kıyısına dek uzanmaktadır. Bu sur duvarları aynı noktalar arasında kısa bir aralıkla geriden takip eden eski sur duvarları hattının yerine yapılmış ve zamanla şehrin bu kısmının savunulması gereği ortaya çıktığından savunma sistemi zayıf olan yerleri güçlendirmek için inşa edilmiştir."¹⁸

4.3. Topkapı Sarayı

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

¹⁷ Theophile Gautier, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁸ Alexander Van Millingen, *Konstantinopolis*, Alkım Yay. İstanbul 2003, s. 91.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık dört asır boyunca yönetildiği ve padişahların meskeni olan Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul'un Fatih ilçesi sınırlarında olan Topkapı Sarayı geçmişte olduğu gibi günümüzde de yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisini çekmektedir. Topkapı Sarayı padişahların oturduğu yer olması açısından Tavernier'in ilgisini çekmiştir. Seyyah bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

“Topkapı Sarayı, İstanbul'un tüm güzellik ve zenginliğinin kaynağı olan, Ege'yi Karadeniz'e bağlayan Trakya Boğazı'nın önünde, eski Bizans'ın olduğu uca kadar gelip dayanan, geniş duvarların çevrelediği bir alan içinde yer alır. Sarayın etrafı yüksek sağlam kale duvarlarıyla çevrilmiştir. Denize bakan duvarlarda uzak aralıklarla kare şeklinde kuleler; şehir tarafına bakan kısımda ise sarayın Ayasofya'ya bakan büyük kapısından Galata'ya doğru denize kadar uzanan, yakın aralıklarla yuvarlak kuleler vardır.”¹⁹

5. Hisar ve Kuleler

5.1. Anadolu Hisarı

*Yârı ağyar ideyim diyu cû zevrakde kenâr
Topa tutulmuşa döndürdü ehâl-i Hisâr (Fennî)*

Yıldırım Bayezid tarafından Cenevizlilerin Boğaz'dan geçişini engellemek amacıyla inşa edilen Anadolu Hisarı, İstanbul'un fethiyle birlikte eski önemini yitirmiş ve günümüzde bazı bölümleri yıkılmış olsa da mevcudiyetini korumaktadır. Anadoluhisarı'nın mevkiini belirten Heberer, mahiyetini ve fonksiyonunu şu ifadelerle anlatmaktadır: “*Kent üçgen biçimindedir ve çevresi üç Alman mili dolayındadır. Yüzeyi düzgün olmayıp çok engebeldir ve bu nedenle nefis bir manzarası vardır, her yerinden deniz görülür ve insanın bakışları karşı yakada, Türklerin “Anadolu” dedikleri Asya kıtasındaki şahane güzel tepeler üzerinden dünyaca ünlü Olimpik Dağı'na kadar uzanabilir.*”²⁰

5.2. Galata Kulesi

*Bağlamaz Firdevse gönlünü Galata'yı gören
Servi anmaz anda ol serv-i dil-arayı gören (Avni)*

VI. yüzyılda Bizanslılar tarafından inşa edilen Galata Kulesi, konumu ve yüksekliği itibarıyla günümüzde hâlen önemini korumaktadır. Tarih içerisinde belirli savaşlar sonucunda tahrip olan ve İstanbul'un fethiyle birlikte daha çok önem verilen bu kule her sene tamir edilerek, günümüze kadar mevcudiyetini sürdürmüştür. Galata Kulesi'ni Bareilles şu sözlerle ifade etmiştir: “*Galata'da Cenevizliler döneminden kalan anıların en önemlisi mazgalları ve yüksek pencereleriyle kuledir. Kuleden bugün yangın gözetleme yeri olarak yararlanılmaktadır. Ayrıca sağda ve solda mahallenin sınırlarında evler içinde sur harabeleri göze çarpar.*”²¹

5.3. Kız Kulesi

*Bintü'l-ineb olunca derûnunda cilveger
Kız Kulesi gibi görünür ol zamân sebû (Sâbit)*

Hakkında muhtelif rivayetler olan Kız Kulesi, Karadeniz ile Marmara'nın birleştiği yerde küçük bir adada bulunmaktadır. Üsküdar bölgesinde, Bizans tarafından kalan tek eser olarak anılan bu yapı günümüzde hâlen varlığını ve fonksiyonunu korumaktadır. Kız Kulesi'ni kendine özgü ismiyle anan Gautier, kulenin doğal güzelliklerini ve fonksiyonlarını şu sözlerle ifade eder: “*...Biraz daha ileride suyun orta yerinde, kayalık küçük bir adacık üzerinde, Leandros Kulesi ya da Kız Kulesi denilen göz alıcı beyazlıkta bir fener yükseliyor. Zarif biçimli ve berrak ışığın duru bir görünüm verdiği bu kule denizin koyu mavi tonuyla çok hoş bir zıtlık oluşturuyor.*”²²

¹⁹ J. B. Tavernier, *Büyük Senyörün Sarayı*, Parlıt Yay., İstanbul 2005, s. 54.

²⁰ Michael Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle*, Kitabevi Yay., İstanbul 2016, s. 121.

²¹ Bareilles, *a.g.e.*, s. 85.

²² Theophile Gautier, *a.g.e.*, s. 74.

5.4. Rumeli Hisarı

*Kalmadı görmediğin seyre sezâ cây-i sefâ
Rûmili hasnına var seyri temâm it cânâ* (Fennî)

İstanbul'un fethinden önce Boğaz'dan gelecek tehlikeleri engellemek amacıyla Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen Rumeli Hisarı, Anadolu Hisarı'nın karşısındadır. Günümüzde varlığını hâlen devam ettiren Hisar, muhtelif organizasyonlar için hâlen aktif olarak kullanılmaktadır. Rumeli Hisarı'nın mimari yapısından ve taşların mahiyetinden bahseden Bareilles, bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Engelibeli bir arazi üzerine kurulmuş olan Rumelihisarı yontulmuş taşlardan oluşan surların üstünde iki büyük yuvarlak burç bulunan, eşit yükseklikte iki tepeye doğru uzamıştır... Taşları kaplayan yosunlarla ve mazgallardan aşağı çavlan gibi inen ot kümeleriyle, hisar kendisini çevreleyen doğa manzarasıyla uyum içine girmiştir... İncir ağaçları besleyici topraktan kırk ayak yukarıda, surların çatlakları arasından boy atarak yetişir.”²³

6. Seyyahların İstanbul Eleştirileri

İstanbul üzerine yazılan seyahatnamelerde seyyahlar, İstanbul'un doğal güzelliklerinden tarihî yapısının güzelliklerinden bahsetmesinin yanında İstanbul'un eksilerinden olumsuz özelliklerinden de bahsetmiştir. Olumlu açıdan baktıkları bakış açısı her ne kadar önemli olsa da olumsuz ve eleştirel gözle objektif bir açıyla bakmaları da tarihî ve edebî açıdan önem arz etmektedir. Seyyahların bakış açıları genel itibarıyla İmparatorluğa karşı kıskanç ve ön yargılı olmuştur. Bunun dışında belirli tarihî konular hakkında objektif bakış açısıyla yazılmış seyahatnameler de vardır.²⁴ Bu duruma dayanak çok fazla olmasa da doğruluk açısından tarihî kaynaklarla da desteklendiği için önemlidir. Bu bağlamda bu bölümde seyyahların, İmparatorluğun merkezi olan İstanbul'a karşı ele aldığı ve gözlemediği eksikleri ve olumsuz bakış açısı incelenecektir.

6.1. Basit Saray

Osmanlı Devleti'nin padişahlarının yaşadığı yer olan sarayların konumunu öven seyyahlar, mimari olarak basitliğini ise eleştirmişlerdir: “*Ama binanın mimarisinde hiçbir ihtişam yok böylesine güçlü bir hükümdarın sarayından beklenmeyecek bir basitlikte.*”²⁵

6.2. Cami ve Külliyelerin İnşasında Mimar Yetersizliği

Osmanlı Devleti'nin cami ve külliye inşalarına son derece değer verdiğini ifade eden seyyahlar, mimarların yetersizliğinden bahsederek güzel bir mimari eser ortaya çıkmadığını ifade ederler: “*Yeterince yetenekli mimarlar bulunmadığından Ayasofya kadar güzel mimariler yapılamamaktadır.*”²⁶

6.3. Dar Sokak ve Caddeler

İstanbul şehrinin düzenli bir biçimde kurulduğunu ifade eden seyyahlar, sokak ve caddelerin çok dar ve uzun olduğunu dile getirirler.

“Yeditepe üzerinde kurulan bu kent düzen içinde kurulmuş; fakat sokakları güzel değil ve çoğu dardır.”²⁷

“İstanbul'un sokak kaldırımları çok kötü, hatta bazı yerlerde bile yok; yalnızca tek bir yol, Saray'dan Edirnekapi'ya giden yol gelip geçmeye elverişli; diğerleri dar, karanlık ve yapılar batakhanelere

²³ Bareilles, *a.g.e.*, s. 125.

²⁴ Bu konuyla alakalı incelediğimiz seyahatnamelerde, aynı konu üzerinde birçok seyyah farklı bilgiler verebilmektedir. Bu durum bizleri seyahatnamelerde geçen bütün konuların tam bir objektif gözle incelenip aktarılmadığı; fakat bazı konuların tarihi kaynaklarla da desteklenerek objektif şekilde anlatıldığı kanısına götürmektedir.

²⁵ Thevenot, *a.g.e.*, s. 52.

²⁶ Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s. 69.

²⁷ Thevenot, *a.g.e.*, s. 48.

benziyor; buralarda yer yer güzel yapılara, hamamlara, pazarlara ve bazı önemli kişilerin kireçle, kumla ve köşeleri kesme taşlarla yapılmış sıra evlere de rastlanıyor.”

6.4. Deprem

İstanbul’da Osmanlı Devleti’nden önce ve sonra depremler meydana gelmiştir. Bu olaya seyyahlar şahit olmuşlar ve depremlerin çok sık olduğunu dile getirmişlerdir: “*Bu şehirde çok deprem olur, öyle ki ben bir gece de iki kez sarsıldığımızı hissettim.*”²⁸

6.5. Gelenek ve Yaşayış Basitliği

İstanbul hakkında birçok gözlemde bulunan seyyahlar, şehirde yaşayan insanların nasıl bir yaşantısı olduğu, evlerin mahiyetinin hangi şekilde olduğu ve hangi gelenekleri yaşattığını da ele almış ve bunun hakkında da eleştirilerde bulunmuşlardır.

“Kent içindeki binalar derme çatma ve bakımsızdır, çoğunluğu kireç bile kullanılmadan sadece çamur ve kille yapılmıştır, evler alçaktır ve az ışık görür... Türkler soba nedir bilmezler evlerini ocakla ısıtırlar... İnşaat ustaları çalışırken etraflarına çok zarar verip kirletirler.”²⁹

“Paşaların ve itibarlı beyefendilerin evleri büyük ve geniş olsalar bile oldukça gösterişsizdir. Odaların hepsi alt kattadır.”³⁰

6.6. Harap Olan Beldeler

İstanbul’u Bizans dönemi ve Osmanlı dönemi olarak mukayese eden seyyahlar bazı beldelerin bakımsızlıktan yıkılıp döküldüğünü ve tanınamayacak hâle geldiğini ifade etmişlerdir.

“Yedikule’nin karşısında eskiden meşhur olan bir kent Kadıköy bulunuyor. Şimdi ise viran olmuş bir köyden başka bir şey değil.”³¹

“Ancak kulelerin duvarları yıkık ve haraptır, çünkü Türkler hiçbir şeyi onarmazlar.”³²

“At yarışı düzenledikleri hipodromları bugün tam bir harabeye dönmüştür.”³³

6.7. Hastalıklar

İstanbul şehrinde muhtelif zamanlarda ölümcül ve bulaşıcı hastalıklar meydana gelmiştir. Bunların en önemlileri arasında binlerce kişinin ölümüne sebep olan “veba” hastalığı öne çıkar. Bu manzaraya şahit olan seyyahlar, seyahatnamelerine bu durumu dâhil etmişlerdir. “*Konstantinopolis’te bulunduğum sıralarda çok sayıda ölüm vakası olunca, tek tek her evin kapısından dışarı çıkarılan ölümlerin sayısı dikkatle kaydedildi ve günde 800 kişinin öldüğü saptandı. Bu ölüm olayları üç ay sürdü.*”³⁴

6.8. Kilise ve Manastır Tahribatı

Osmanlı Devleti İstanbul’u fethettikten sonra İslamiyet’in yasakladığı heykel ve figürlerin İslam’a aykırı gördükleri kısımlarını ya yok etmiş ya da değişikliğe uğratmıştır. Bu manzaraya tanık olan seyyahlar kendi dinlerinin eserlerinin tahribata uğradığını ifade ederek bu durumu eleştirmiştir.

“Türkler bütün İstanbul’u alt üst ettilerse de kilisenin figürlerini kırmaktan öteye gitmemişlerdir.”³⁵

“Türkler heykellerden o kadar nefret ederler ki ne kadar güzel olursa olsun onların hiçbirini kamuya açık alanda göstermek istemezler.”³⁶

²⁸ Thevenot, *a.g.e.*, s. 48-9.

²⁹ Thevenot, *a.g.e.*, s. 46.

³⁰ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, Kitap Yay., İstanbul 2014, s. 132.

³¹ Thevenot, *a.g.e.*, s. 61-2.

³² Schweigger, *a.g.e.*, s. 131.

³³ Nicolay de Nicolos, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, Kitap Yay., İstanbul 2014, s. 157.

³⁴ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2016, s. 121.

³⁵ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, s. 69.

³⁶ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, s. 69.

“Ayasofya’da bulunan mozaik ve fresklerdeki tasvirlerin gözleri Türkler tarafından oyulmuştur.”³⁷

6.9. Konumu ve Büyüklüğü

İstanbul şehrinin büyüklüğü hakkında bir yanılığ olduğunu ifade etmişler ve dönemin önemli şehirleri ile mukayese etmişlerdir. “*Bazıları İstanbul’un hem Kahire’den hem de Paris’ten büyük olduğunu hayal etmişler fakat yanılmışlardır, iki kentten de küçüktür.*”³⁸

6.10. Sıradan Mimari Yapılar

İstanbul’un sokak ve caddelerini eleştiren seyyahlar evlerin mimari yapısını ve yapımında kullanılan malzemelerin ucuz ve kalitesiz olduğunu eleştirmişlerdir.

“İstanbul’un sokakları çok kötü ve dar ve dolambaçlıdır, pazar kurulan birçok meydan vardır, ama baştanbaşa kesme taşlarla inşa edilmiş ve çok kalın duvarlarla çevrelenmiş...”³⁹

“Paşaların sarayları ve konakları hariç basit halkın yaşadığı evler çok küçük, alçak ve taştan, kerpiçten inşa edilmiştir.”⁴⁰

6.11. Şehrin Genel Mimarisi ve Yapısının Sadeliği

İstanbul şehrinin mimari yapısını beğenen seyyahların yanında bu durumu beğenmeyen ve eleştiren seyyahlar da vardır. Türklerin daha çok kendilerine ait izler taşıyan yerlere değer verdiğini söyleyen seyyahlar, bunun dışında kalan yerlere çok önem verilmediğini söylerler. “*Kentin iç kısımları pek düzgün değildir. İbadet yerleri, hamamlar ve paşaların konakları dışında bütün evler ahşaptan, derme çatma binalardır ve sokaklar çok dardır ve evler arasındaki mesafeler oldukça dardır bundan dolayı yangın çıktığında kentin yarısına yakını evlerin büyük kısmı yanar.*”⁴¹

6.12. Yangın

İstanbul’da muhtelif zamanlarda birçok yangın olmuş, bunlardan bazıları büyük çaplı olup kentin yaklaşık yarısını yakmıştır,⁴² bu duruma şahit olan seyyahlar sokakların dar ve evlerin bitişik olmasını eleştirerek bu durumun yangının büyümesinde önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir:

“Benim kaldığım zaman süresince İstanbul’da üç büyük yangın çıktı. Birincisi ilk geldiğim gün binlerce ev yandı, ikinci ve üçüncü bu kadar büyük zayıat vermedi...”⁴³

“Sultan Murad zamanındaki yangın üç gün üç gece boyunca öyle büyük bir korku yaşatmıştı ki kentin yarısı bu felaketten kurtulamadı.”⁴⁴

“Sebebi ise evlerin çok küçüklüğü ve kullanılan malzemenin ahşap olmasıdır.”⁴⁵

Sonuç

Seyahatnameler buldukları zaman diliminin, sosyal ve siyasal durumunu, kültür ve geleneklerini, coğrafi ve ekonomik durumunu anlatan en önemli eserlerin başında gelmektedir. Yaşadığı zaman diliminde üç kıtaya yayılmış olan bir devletin, birçok şehrine seyahat eden seyyahlar bu şehirlerle alakalı gözlemlerini ve düşüncelerini eserlerine yansıtılmışlardır. Bu çalışmanın ana konusunu belirleyen şehir ise İstanbul’dur. İstanbul’un hem konumu itibarıyla doğal güzelliklerini hem de tarihî dokusuyla birçok medeniyetin ürünü olan eserlerini, kendi

³⁷ Nicolay, *a.g.e.*, s. 166.

³⁸ Thevenot, *a.g.e.*, s. 47.

³⁹ Thevenot, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁰ Thevenot, *a.g.e.*, s. 59-60.

⁴¹ Heberer, *a.g.e.*, s. 306.

⁴² Lubenau *a.g.e.*, s. 121. İstanbul’da çıkan büyük yangınlar 1633, 1693, 1793, 1718, 1724.

⁴³ Thevenot, *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁴ Thevenot, *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁵ Thevenot, *a.g.e.*, s. 58.

gözlemleri ile anlatan seyyahların, İstanbul şehrini nasıl anlattıkları ve hangi yönleriyle ele aldıkları dönemin seyahatnamelerinden tanık gösterilerek incelenmeye çalışıldı.

Çalışma, 6 ana başlık üzerinde teşekkül etmiştir. İlk olarak seyahatnamelerden hareketle İstanbul'un konumu ve tasviri; ikinci olarak İstanbul'un önemli semtleri ve mahalleri; üçüncü olarak İstanbul'un önemli camileri; dördüncü olarak İstanbul'un önemli sarayları üzerinde durulmuş; beşinci olarak İstanbul'un önemli hisar ve kuleleri hakkında bilgi verilerek tanıklarla incelenmiş ve son olarak da seyyahların İstanbul şehrinde görmüş olduğu olumsuzluklar dile getirilmiştir.

Batı medeniyetinin, Doğu medeniyetini ve insanını merak etmesi neticesinde yaptıkları seyahatler, muhtelif seyahatnamelerin teşekkül etmesine sebep olmuştur. Bunların arasında İstanbul üzerine yazılan seyahatnameler önem arz etmektedir. İstanbul hem Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olması hem de Batı Kilisesi'nin ve Hristiyanlık inancının etkisi ile sürekli Batı medeniyetinin ilgisini çekmiştir. İstanbul üzerine yazılan seyahatnamelerin hemen hepsinde tespit ettiğimiz en önemli husus yazılanların belirli gerçekliğinin yanında, ekseriyetinin belirli bakış açısıyla ve seyyahların kendi görmek istediği doğrultuda eserlerini kaleme almasıdır. İmparatorluğa karşı takınılan kıskançlık ve hazımsızlık ve seyyahların dine karşı baktıkları ön yargılı ve oryantalist bakış açısı böyle bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul'un doğal güzelliklerini ve İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan insanların kültür, gelenek, örf ve adetlerini, inanç sistemlerini, ibadet tarzlarını, sosyal ve toplumsal işleyişi de objektif bir şekilde anlatmaya çalışan seyahatnameler de mevcuttur.

İstanbul'un fethiyle birlikte dengelerin bozulması ve değişime uğrayan siyasi ve sosyal hayatın getirdiği birtakım unsurlar, Batılı seyyahların yönünü İstanbul'a çevirmiş ve seyyahlar özellikle 16. yüzyıldan itibaren İstanbul'a daha fazla seyahat etmişlerdir. Bu dönemle birlikte ortaya çıkan diğer bir önemli husus seyahatname yazarlarının birçoğunun Batı hükûmetlerinin İstanbul'a görevlendirmiş olduğu diplomat ve bürokratlar olmasıdır. Seyahatnameler birer edebî tür ve eser olarak nitelendirilmiş fakat öznel yargılar barındırması, seyahatnamelerin objektifliğinin tartışılmasına sebep olmuştur.

Ele aldığımız seyahatnamelerde dikkatimizi çeken önemli bir husus Thevenot Seyahatnamesi ile ilgilidir. Thevenot Seyahatnamesi barındırdığı malzemenin mahiyeti itibarıyla incelememizin özünü oluşturmaktadır. İstanbul hakkında çok geniş bilgilere yer verilen seyahatnamede kentin mimarisinden, banisinden, tarihinden, cami ve külliyelerinden, semtlerinden, hisar ve kulelerinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Thevenot'un, anlatılarını bir seyyah gözüyle değil de âdeta ayrıntılı not tutan bir rehber gibi sunması diğer incelediğimiz seyahatnamelerden farklı olarak kıymeti haizdir. Yine seyahatnamelerde dikkate değer bir başka husus ise İstanbul semtlerinden, Galata semtine tüm seyyahların ortak olarak daha kıymet verdiği ve daha ayrıntılı gözlem yaptığı gerçeğidir. Galata semti özellikle Doğu Roma ve Bizans için ve doğal olarak da Hristiyanlık için oldukça kıymetlidir. Bu bağlamda seyyahlar kendi kültürlerine yakın, kendi dininin eserlerine en fazla sahip ve demografik olarak da kendi insanının daha ziyade olduğu bölgeyi daha fazla dile getirmişlerdir.

Üzerinde yaptığımız incelemelerde vardığımız ana sonuç, İstanbul'un halk ifadesiyle her ne kadar taşı toprağı altın olarak görülse de seyyahlar İstanbul hakkında birçok olumsuz görüşte ve bakış açısında da bulunmuştur. Bunların bir kısmının objektif olup, doğruluk payı olmakla birlikte büyük bir kısmının ön yargılı bakış açısının neticesi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. O hâlde, İstanbul bi-misl ü beha mıdır? "bu soruya verilecek cevap", seyahatnamelerde seyyahların İstanbul'a bakış açısı olumsuzluktan ziyade olumludur. Bir muvazene yapacak olursak olumlu yönler olumsuz yönlere göre daha ağır basmaktadır. Bu durumun neticesi belki her yönüyle İstanbul'u taşı toprağı altın ve bi-misl ü beha olarak görmekten ziyade, olumsuz yönleri de göz ardı etmeyip umumi bakış açısının getirdiği sonuçları kabul etmektir.

Kaynakça

- And, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, YKY, İstanbul 2015.
- Bareilles, Bertrand, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleleri*, Güncel Yay., İstanbul 2003.
- Chardin, Jean, *Chardin Seyahatnamesi*, Kitap Yay., İstanbul 2014.
- Fresne-Canaye Du Philippe, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, Kitap Yay., İstanbul 2009.
- Gautier, Theophile, *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, Profil Yay., İstanbul 2007.
- Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü*, Cilt 1-2, Kitap Yay., İstanbul 2010.
- Heberer, Michael, *Osmanlı'da Bir Köle*, Kitabevi Yay, İstanbul 2016.
- Nicolay De Nicolos, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, Kitap Yay., İstanbul 2014.
- Reinhold, Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2016.
- Schweigger, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, Kitap Yay., İstanbul 2014.
- Tavernier Jean-Baptiste, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Kitap Yay., İstanbul 2007.
- Tavernier Jean-Baptiste, *Büyük Senyörün Sarayı*, Parıltı Yay., İstanbul 2005.
- Thevenot, Jean, *Thevenot Seyahatnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2014.
- Van Millingen, Alexander, *Konstantinopolis*, Alkım Yay., İstanbul 2003.